

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/11/redli-matyas-politika-az-iskolaban-15-03-12/>

Rédli Mátyás

Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

Bevezető

Kezdetektől fogva fontos részét képezte az emberi együttélésnek, hogy a különböző társadalmak miként örökítik tovább az adott államra jellemző normákat, hasznos viselkedésmintákat. Többek között ilyen célokat szolgáltak a különböző törvények és eposzok is a történelem során (Hammurapi oszlopa, 12 táblás törvények, Homérosz), amelyekből a fiatalok felkészülhettek az „állampolgári” feladatokra. A jelenlegi globalizációs és információs korban sincs ez másként, de ma már nem elegendő a törvények vagy elbeszélések pusztá ismerete, mivel korunkban egyre összetettebb problémákkal kell szembenézni a társadalmaknak. Az állampolgári nevelés során ma olyan készségeket, képességeket, attitűdöket kell fejleszteni, mint a kritikai gondolkodás, az információfeldolgozás vagy az aktív részvétel a társadalmi életben, amelyek megalapozzák a politikai kultúránk, a demokrácia továbbörökítését. Egyetértés mutatkozik abban, hogy ehhez bizonyos kompetenciák fejlesztésére van szükség, illetve a legtöbb ország külön hangsúlyt is fektet erre az intézményes nevelése során.¹

A tanítandó tartalom meghatározásában, módszertanában vagy tantárgyi megvalósulásában (integráltan vagy autonóm tantárgyként) már vannak eltérések. Egyes országokban az állampolgárságra és demokráciára nevelés inkább hajlik a hagyományosabb tudásmegosztási minta felé, csak egy korlátozott témakört érintve, míg másutt az állampolgári nevelést tágabban értelmezik, számos témát felölelve, különböző tanulási módszerekre alapozva.² Ausztriában az aktív állampolgárságra és demokráciára nevelés a történelem tárgyba integráltan jelenik meg, amelynek megnevezése *Geschichte und Sozialkunde/Politische Bildung*. A tárgy címéből láthatóan a történelem mellett fontos szerepet szántak a társadalmi és politikai kérdéseknek is. A közös történelmi hagyományokból eredően az osztrák és a magyar oktatási rendszer jelentős hasonlóságokat mutat,³ ezért is járhat hasznos eredményekkel a szomszéd ország tanterveinek vizsgálata. Továbbá az oktatáspolitikai dokumentumok jól tükrözik az adott ország állampolgársággal kapcsolatos nézeteit, és következtetéseket lehet levonni annak demokráciával kapcsolatos felfogásáról.⁴ Mindemellett hazánkban a rendszerváltás óta a különböző, úgynevezett jelenismereti tárgyaknak⁵ (például társadalmi, gazdasági, állampolgári ismeretek, etika), és ezáltal a politikai kultúrának, a demokráciára nevelésnek a beépülése a közoktatásba nehézkesnek tűnik.⁶ Érdekes lehet megvizsgálni, miként igyekeztek ezt megvalósítani egy másik, közeli európai uniós országban, ahol ugyanazon uniós ajánlások mellett igyekeznek felkészíteni az ifjúságot a modern kor társadalmi, gazdasági kihívásaira.

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

Állampolgárság és demokrácia

A demokráciával és állampolgári neveléssel kapcsolatos kutatások komoly múltra tekintenek vissza nemzetközi és hazai viszonylatban is.⁷ Főként a 20. század második felétől került ez mindinkább a társadalomtudósok vizsgálódási körébe. A felvilágosodásban gyökerező demokratikus értékekbe (népszuverenitás, hatalmi ágak szétválasztása, emberi szabadságjogok), az emberi értelem és szabadság elkerülhetetlen győzelmébe vetett hit komolyan megrendült a fasizmus és a kommunizmus első világháború utáni kialakulása és előretörése révén, ami a politikai kultúrára irányuló vizsgálódásokhoz vezetett. Ennek egyik alapvető irodalma Almond és Verba 1963-as *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations* című munkája volt.⁸ Ezt követően a terület kutatása a '80-as évek végén újabb lendületet vett a nyugat-európai országokban, elsősorban a fiatalabb generációpolitikától való elidegenedését és cinizmusát látva.⁹ Emellett további ösztönző hatással bírtak a '90-es évek eseményei, mint a Szovjetunió felbomlása,¹⁰ a Kelet-Európában lezajlott demokratizálódási folyamatok, illetve az ennek nyomán megélnéköző európai integráció.

Ezekkel párhuzamosan a gazdasági, társadalmi, technikai változások következtében egyre inkább megkérdőjeleződött a hagyományos tudásátadás modellje, előtérbe helyezve a diákközpontú, kompetencialapú, élethosszig tartó tanulás eszméjét. Ma már sokkal fontosabb lett az egzakt ismereteken túl az olyan készségek, képességek fejlesztése, amelyek kontextustól függetlenül számos helyzetben felhasználhatóak.¹¹ Az erre irányuló európai kutatásokat az Európai Bizottság Tudományos Kutatási Központja fogja össze, és a demokratikus politikai kultúra megőrzéséhez kapcsolódóan számos elméleti és empirikusvizsgálatot végeztek, együttműködésben a nemzetközi IEA szervezettel.¹² Ezen vizsgálatok eredménye például az aktív állampolgárság modellje,¹³ amely háttérváltozóként kiemeli az egyén személyes családi-társadalmi-oktatási környezetét, illetve az oktatáspolitikát, az oktatás folyamatának hatását a későbbi tevékeny társadalmi létre. Egyéb tanulmányok arra is felhívták a figyelmet, hogy az állampolgárságra, illetve a demokráciára vonatkozó különböző nézőpontok a társadalomban jelentős hatással vannak a tantervekre.¹⁴ Egyrészt az alkotási folyamat során a megfogalmazásukban tükröződnek e felfogások, másrészt implementációjuk során az oktatási-nevelési folyamatban résztvevők személyes attitűdje, ismeretei hatással vannak a megfogalmazott célok megvalósulására. Westheimer és Kahne kutatásai révén például háromféle elképzelését különítették el az állampolgári nevelésnek, amelyek tulajdonképpen különböző demokráciaértelmezéseknek is megfelelnek (1. ábra).

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

1. ábra: Demokráciaértelmezések – az állampolgári nevelés elképzelései

	Személyes felelősséget vállaló	Részvételen alapuló	Igazságorientált
<i>Leírás</i>	<ul style="list-style-type: none"> – Felelősségteljesen jár el közösségében. – Dolgozik és fizet adót. – Betartja a törvényeket. – Újrahasznosít hulladékot, vért ad. – Önkénteskedik, hogy „segítsen” válság idején.	<ul style="list-style-type: none"> – Közösségi szervezetek és/vagy fejlesztési törekvések aktív tagja. – Közösségi erőfeszítéseket tesz a rászorulóknak ellátására, támogatja a gazdasági fejlődést vagy a környezet megtisztítását. – Ismeri a kormányzati szervek működését. – Ismeri a kollektív feladatok végrehajtásának stratégiáit.	<ul style="list-style-type: none"> – Kritikusan értékeli a társadalmi, politikai és gazdasági struktúrákat, hogy túllásson a felszíni okokon. – Megkeresi és kezeli az igazságtalanság területeit. – Ismeri a demokratikus társadalmi mozgalmakat és a rendszerszintű változások végrehajtásának módját.
<i>Tevékenység</i>	Hozzájárul a táplálékhoz a táplálékszerzéshez.	Segít szervezni az élelemszerzést.	Felfedi, hogy miért éhesek az emberek és törvényt alkot, hogy megoldja a probléma gyökerét.
<i>Feltétel</i>	A társadalmi problémák megoldása és a társadalom javítása érdekében a polgároknak megfelelő karakterrel kell rendelkezniük; őszintéknek, felelősségteljeseknek, és közösségük törvénytisztelő tagjainak kell lenniük.	A társadalmi problémák megoldása és a társadalom fejlesztése érdekében az állampolgároknak aktívan részt kell venniük, és vezető pozíciót kell betölteniük a kialakult rendszerekben és közösségi struktúrákban.	A társadalmi problémák megoldása és a társadalom fejlesztése érdekében a polgároknak meg kell kérdőjelezniük, meg kell vitatniuk és meg kell változtatniuk azokat a kialakult rendszereket és struktúrákat, amelyek idővel újratermelik az igazságtalanság mintáit.

Forrás: WESTHEIMER – KAHNE (2004) 240. (saját fordítás)

Mindegyik állampolgársági vízió viszonylag egyedi elméleti és tantervi célokat tükröz, amelyek nem feltétlenül adódnak össze. Tehát az egyes oktatási programok, amelyek például a részvételen alapuló elképzelést támogatják, nem feltétlenül támogatják a személyes felelősségű elképzeléseket. A szerzők azonban fontosnak tartják az egyes víziók elkülönítését, felhívva a figyelmet a személyes felelősséget hangsúlyozó programok hátrányaira. Kiemelik például, hogy az egyéni felelősség könnyen elterelheti a fókuszot a társadalmi problémák okainak elemzésétől, összetettségének felismerésétől és a rendszerszintű megoldások

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

keresésétől.¹⁵ Vagy az olyan jellemvonások hangsúlyozása, mint a hazaszeretet, engedelmesség, törvényisztelet önmagukban nem a demokráciáról szólnak, hiszen az autoriter rezsim vezetői éppúgy örülnének, ha a fiatalok segítenének másoknak árvíz idején, szelektíven gyűjtenék a hulladékot, vagy szemetet szednének, illetve tisztelettel bánnának az idősebbekkel.¹⁶ Ezek kívánatos tulajdonságok minden közösségben élő ember számára, de keveset árulnak el például a társadalmi igazságosságról.¹⁷ Hasonlóképpen érvel Benjamin Barber „*strong democracy*” elképzelésében, aki ebben a társadalmi részvétel fontosságát hangsúlyozza, hiszen egy versengő társadalomban, ahol a különböző érdekek átfedik egymást, elengedhetetlen, hogy a csoport tagjai részt vegyenek a közösség ügyeiben, így hozva létre egy „*erős demokráciát*”.¹⁸ Ez a részvétel azonban nem merülhet ki például annyiban, hogy bizonyos időközönként elmegyünk szavazni és betartjuk a törvényeket, hanem egy, a fentiekben is tapasztalható módon, mélyebben értelmezzük a demokráciánkat a minél hatékonyabb működés érdekében.¹⁹

Az Európai Unió különböző tanácsi ajánlásainak (2006, 2018)²⁰ az aktív állampolgárságra nevelés eszméjének fókuszában is a demokrácia intézményének egy szélesebb értelmezése kapott helyet, amelynek mintájául a már felsoroltak mellett az angol állampolgári nevelés '90-es évek végén kidolgozott programja szolgált.²¹ A Bernard Crick jelentése alapján kidolgozott tantárgy az 1. ábra értelmében szintén egy "igazságorientált" állampolgári képet tükröz, amelyben a politikát a diákok az úgynevezett politikai műveltségre (political literacy) alapozva nem csak tanulják, hanem meg is élik.²² Mindezek tükrében érdemes megvizsgálni, hogy az állampolgárságról és demokráciáról alkotott elképzelések miként tükröződnek az egyes nemzeti tantervekben.

Állampolgári nevelés Ausztriában

Ausztria egy parlamentáris szövetségi köztársaság, ahol nagy szerepe van a kilenc tartománynak a politikai döntéshozatalban, ugyanakkor történeti hagyományaiból eredően (Osztrák-Magyar Monarchia) erősen központosított is.²³ Oktatáspolitikai téren ez azt jelenti, hogy a szövetségi állam (Bund) hatáskörébe tartozik a jogalkotás, a tantervek kialakítása, de a tartományok (Bundesländer) felelősek azok végrehajtásáért.²⁴ Ausztriában az oktatási törvény alkotmányos jogi természetű, ezért az oktatáspolitikai döntésekre sokszor a pártok közötti hosszadalmas egyeztetések és kompromisszumok jellemzőek.²⁵ Ezen kívül az egyes testületeknek és szervezeteknek is komoly ráhatása van a törvényalkotási folyamatra, amit az állampolgári neveléshez kapcsolódó reform is jól példáz.

Ausztriában az intézményes állampolgári nevelés kérdése a 18–19. századba vezethető vissza, amikor az egyes államok felismerték a tömegoktatás jelentőségét,²⁶ amelynek egyik feladata az állampolgári lojalitás kialakítása volt, a kötelességtudó jó polgár nevelése,²⁷ ami később kiegészült a nemzeti identitás erősítésével. Ezzel párhuzamosan vetődött fel a diákok iskolai neveltetésében az alapvető állampolgári ismeretek mint a történelemtanítás része vagy mint önálló jelenismereti tantárgy.²⁸ A 20. század elején vezették be az általános férfi választójogot, és ehhez kapcsolódóan a felnőttek számára biztosítottak egy a politikai rendszerről és intézményeiről szóló tantárgyat, ami a *Polgári ismeretek (Bürgerkunde)* nevet viselte.²⁹ A világháborúk és a két háború közötti időszak természetesen nem kedvezett a demokratikus iskolarendszer kialakításának, sőt az osztrák államisággal való azonosulás

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

hiánya, a tekintélyelvű rendszerek jelentősen nehezítették ezt.³⁰ A második világháború után szükséges volt a németektől eltérő nemzeti identitás létrehozása, ezért az intézményes nevelés tekintetében a hangsúly az érzelmi nevelésre, a szülőföldhöz való kötődés kialakítására esett.³¹

Az állampolgári nevelés mint tantárgy bevezetésének gondolata a '70-es években erősödött fel és számos vitát váltott ki (órarendi, politikai indoktrinációtól való félelem), amelynek eredményeként egy kompromisszumos megoldás született.³² Az oktatási minisztérium egy rendeletben keresztntantervi témaként írta elő.³³ Az állampolgári nevelés további fontos ösztönzője volt a választói korhatár 16 évre csökkentése, ami újból felerősítette azokat a hangokat, amelyek szerint a diákokat még inkább fel kell készíteni az iskolában a felelős politikai részvételre.³⁴ Ezért a 2008/2009-es tanévtől Ausztriában bevezettek egy új integrált, kompetenciaalapú tantárgyat a 8. évfolyamon, ami a *Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés* nevet viselte.³⁵ A tantárgy figyelembe vette az európai uniós ajánlásokat, igyekezett ösztönözni a fiatalokat az aktív állampolgári szerepvállalásra a politikai és társadalmi életben. Ezt követően 2013-ban az új kormány megalakulását követően felmerült lehetőségként, hogy az iskolák szabadon dönthessenek, külön tantárgyként szeretnék-e oktatni a tárgyat.³⁶ Ez azért került előtérbe, mivel egyrészt szerették volna tovább erősíteni a stúdium helyzetét, mivel integrált tárgyként a tanárok és a diákok egyaránt gyakran másodrendűként kezelték.³⁷ Másrészt a választói korhatár csökkentésével szükségserűnek tűnt hosszabb ideig is oktatni, harmadrészt pedig Ausztriában is érzékelhető volt a szélsőségek, az idegengyűlölet, a populizmus erősödése.³⁸ Ennek ellenére az érdekelt felekkel (tanárok, igazgatók, helyi iskolai hatóságok, Osztrák Nemzeti Ifjúsági Tanács, az iskolai állampolgári nevelésért felelős központ) való egyeztetési folyamat végén (2016) továbbra is a történelem tantárgy keretében maradt, de igyekeztek megerősíteni a szerepét.³⁹ Kérdés, hogy milyen állampolgár- és demokraciaelképzelést tükröz a *Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés* című tantárgy tanterve,⁴⁰ mennyire sikerül a kor kihívásaira felkészítő célokat megfogalmazni, amelyek az aktív polgári attitűd kialakítását segítik elő.

Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés

A tanterv az ausztriai középiskolák (Mittelschule, illetve az Allgemein bildende höhere Schule) számára készült, ami a nemzetközi keretrendszer szerint az ISCED 2 és a 10–14 éves korosztályt jelenti (Eurydice, 2023). A *Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés* című tantárgy a középiskola 2-4. évfolyamáig kötelező, ami a magyar általános iskola 6-8. évfolyamának felel meg (11-14 évesek). A tanterv témái sok hasonlóságot mutatnak a korábbiakkal, de most már 6. évfolyamtól kezdődik a tantárgy oktatása.⁴¹ Felépítését tekintve először átfogóan meghatározza a tárgy nevelési-oktatási feladatait, alapterületeit és dimenzióit, illetve kitér arra is, miként járul hozzá a tárgy az iskola feladatkörének ellátásához, valamint az oktatás más területeihez (például nyelv és kommunikáció, természet és technika, egészség és mozgás fejlesztése). Az aktív állampolgárság és demokráciára nevelés szempontjából lényeges, hogy a politikai létet angol nyelvterületi minták alapján három dimenzióra osztja:

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

1. „polity” a formális dimenzió: alkotmányjog, politikai intézmények, a politikai rendszerek működésének ismerete;
2. „policy” az anyagi dimenzió: a politika céljai, feladatai, valamint a versengő politikai érdekek és ideológiák;
3. „politics” a folyamatbeli dimenzió: a politikai elképzelések gyakorlatba ültetése, a politikai akarat formálása, érdekérvényesítés folyamata, valamint a politikai konfliktusok és konszenzusok kialakulásának formái.

Ezekon kívül a tanterv didaktikai alapelvek felvázolásával is igyekszik segítséget nyújtani a tanároknak a tanóra tervezésében. Ebben szerepel, hogy az egyes modulok keresztmetszeti és hosszmetzeti szemléletűek, valamint olyan alapvetések, mint az individualizáció, a differenciálás fontossága, tantárgyspecifikusan pedig néhány példát kiemelve, a cselekvés-, a probléma-, a folyamat-, és tudományorientáltság, a multiperspektivitás, illetve kontroverzitás. Ezen felül úgynevezett alapvető fogalmakat (Basiskonzepten) is meghatároz a tanterv, amelyekre alapvető fogalmakként is tekinthetünk, de ezek nem direkt módon közvetítendőek. Az alábbiaknak a tanterv ajánlása alapján ismétlődően elő kell kerülnie a modulok tanítása során:

1. a történelmi és politikai tudás (igazolhatóság, konstruktivitás, kauzalitás, perspektíva és válogatás);
2. az idő, folytonosság és változás (időtartamok, időbeosztás, időpontok);
3. az emberi együttélés összefüggései (struktúra, hatalom, kommunikáció, cselekvési tér, élet-/természeti környezet, normák, munka, sokféleség és elosztás).

Az alapvető fogalmak után a tanterv meghatároz külön történelmi és külön politikai kompetenciákat is (ítélőképesség, cselekvés, módszertan). Ezekben a közéletben való aktív részvételhez szükséges képességek jelennek meg, ahol a diák cselekszik, megfelelő módszereket alkalmaz a politikai jelenségek értelmezéséhez, független tényeken alapuló értékelést ad, és saját véleményét formál, fejez ki. Ezt követi vázlatpontokba szedve, évfolyamonként 9 történelmi és politikai neveléshez tartozó modul. Vannak tisztán történetiek (5) és tisztán politikai nevelést célzó (2), illetve a kettő keveréke (történeti és politikai nevelés, 2). Az egyes modulok szerkezetét tekintve minden esetben van egy modulcím, egy hozzátartozó kompetenciamagyarázat és egy tematikus meghatározás. A történeti modulok az adott korszak főbb sajátosságait emelik ki néhány pontban, a politikaiak pedig érezhetően a politikai lét három dimenzióját építik fel évfolyamonként. Alapvetően kronologikus sorrendben halad a tanterv, hiszen az első tanítandó év például az őskortól a középkor végéig ad betekintést, ugyanakkor főleg a történelem és politikai nevelést összekapcsoló modulok esetében megjelenik a hosszmetzeti szemlélet. Az első évfolyam 7.-es modulja például „a múltbéli és jelenbéli kormányzási formák” címet viseli,⁴² és a rövid témameghatározás szerint a diákoknak az uralkodási formákat kell elemezniük, illetve értékelniük az antik kortól napjainkig.

A tanterv következetesen törekszik a maga által felállított alapelvek (politikai nevelés három dimenziója, alapvető fogalmak) vázlatos, ugyanakkor mégis részletesebb tartalommal való feltöltésére. Mindezek mellett jól érezhető a német pedagógiai kultúra hatása is, ami alapvetően nagy hangsúlyt fektet a kérdésfeltevés gyakorlására és a kritikai attitűd kialakítására.⁴³ A „kritikus” kifejezés például tizenhat alkalommal kerül elő, ebből kilencszer a

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

modulok leírásában. De nem csupán a történeti elbeszélések, források vagy a korszakhatárok tekintetében említik, hanem a politikai nevelés témái között is, mint például a választási hirdetési stratégiák megkérdőjelezése és kritikus elemzése, a média választási jelentőségének elemzése.⁴⁴ Továbbá a kritikai gondolkodáshoz szorosan kapcsolódóan a tantervben megjelenik a különböző nézőpontok felismerésének, illetve értékelésének fontossága is, mint a politikai vélemények értékelésének képessége minőségük, relevanciájuk szempontjából.⁴⁵

A „demokrácia” a modulok leírásában tíz alkalommal szerepel, szintén nem csupán a történelmi témák között. Olyan kifejezések mellett jelenik meg, mint a jogállamiság, a pluralista társadalom, a politikai pártok, a választás, az iskola vagy a média. Ehhez szorosan kapcsolódva érzékelhető a politikai lét három dimenziójának tudatos felépítése, ezáltal bővül a „demokrácia” kifejezésének tartalommal való feltöltése. Ezt tükrözik az alábbi modulcímek is: „*lehetőségek a politikai cselekvésre*”, „*identitások*”, a „*választások és szavazás*”, „*politikai döntéshozatal*” vagy „*média és politikai kommunikáció*”.⁴⁶ A közéletben való aktív, tudatos részvétel megalapozását, a demokrácia megélését a modulokon belüli megfogalmazások tovább erősítik:

- A második évfolyam 9. moduljának kompetencia-meghatározásai: „*Saját politikai véleményeket alkotni és megfogalmazni; Képviselni és érvényesíteni a politikai véleményeket és érdekeket; Politikai viták vezetése (beleértve a vitaszabályokat és -stratégiákat).*”⁴⁷
- A negyedik évfolyam 8. moduljának témameghatározása: „*ismerje, magyarázza és tesztelje a döntéshozatal formáit (iskolai demokrácia és iskolai partnerség; petíciók, népszavazások, felmérések és szavazások; vállalati döntéshozatal, szociális partnerség; civil társadalom, nem kormányzati szervezetek)*”.⁴⁸
- A negyedik évfolyam 9. moduljának témameghatározása: „*A nyilvánosság, mint a politikai kommunikáció központi helyének elemzése, a médiademokrácia előnyeinek és hátrányainak megvitatása, a politikai eszmék és információk médiamegvalósításának, valamint a politika színrevitelének elemzése.*”⁴⁹

A „demokrácia” fogalma az utolsó évfolyamon két modulban is értelmezésre kerül, egyrészt a diktatórikus rendszerekkel való összevetésben a 20. századi egyetemes történelem részeként, másrészt nemzeti viszonylatban, ezáltal mélyítve a tanulók ezzel kapcsolatos ismereteit. Továbbá a tanterv olyan társadalmi problémák elemzésére is kitér, mint a nemek közötti egyenlőtlenség, a rabszolgaság és kizsákmányolás kérdése, vagy a migrációból eredő kihívások megvitatása, valamint megoldások kidolgozása.

A megfogalmazásokból leginkább egy igazságorientált állampolgári kép rajzolódik ki, ahol a diákoknak meg kell érteniük a jogállamiság, a választás, a politikai pártok, a média szerepét és jelentőségét egy pluralista társadalomra épülő demokráciában, amelyben hangsúlyos szerepet kap a politikai vélemények megalkotása, kifejezése, illetve a kérdésfeltevés, a kritikai megközelítés.

Rédli Mátyas: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

Összegzés

Ahogy a bevezetőben említésre került, más nemzetek tanterveinek vizsgálata azért lehet tanulságos, mert ezek tapasztalatai révén megoldási alternatívákat találhatunk az oktatási rendszerünket, illetve saját tantárgy-pedagógiánkat érintő kérdésekre. Egy olyan ország tantárgyi elképzeléseinek megismerése, mint Ausztria, számunkra különösképpen fontos, már csak a közös történeti múltunkból eredően is. Az osztrák történelem és társadalomismeret oktatása részben hasonló problémákkal küzdött. Egyrészt ott van a hagyományokban rögzült (egy tárgy, egy tudományterület), nehezen változó tantárgyi struktúra, ahol egy új tárgy bevezetése kapcsán önkéntelenül elindul a harc az óraszámokért, miközben nem feledkezhetünk meg a diákok leterheltségéről sem. Másrészt, ha az új tárgyat integráljuk egy már meglévőbe, akkor felmerül a két diszciplína viszonyának, arányának kérdése, mint ahogy az történt a hazai társadalomismeret tanítása esetén is.⁵⁰ Harmadrészt pedig ott van a „*Ki és hogyan fogja tanítani?*” kérdése, ami Magyarországon főként a történelemtanárookra és azok képzésére hárult. Ausztriában az állampolgári nevelést integrálták azon hallgatók kurzusaiba, akik történelem, földrajz, filozófia, etika/vallás, társadalomtudomány vagy közgazdaságtan tanárok akarnak lenni.⁵¹ Egy integrált tárgy bevezetése mellett döntöttek, és átfogó didaktikai elvek megfogalmazásával (pl. Basiskonzepte), illetve hosszmetszeti témákkal igyekeztek feloldani a felmerülő feszültségeket. Ennek megfelelően a tárgy elnevezése is hosszabb, de jól jelzi a tudományterületek viszonyait.

Magyar nézőpontból a „politika” kifejezésének beemelése érdemel külön figyelmet, hiszen nálunk a rendszerváltást követően a szocializmus gyakorlatának hatására igyekeztek eltávolítani az intézményeket a politikától.⁵² Bár a fiatalok társadalmi, gazdasági, állampolgári nevelése, a politikai kultúra fejlesztése részét képezi a '90-es évektől kezdve a hazánkban megjelenő tanterveknek, mégis a politika kényes témának számít az iskolákban. Úgy tűnik magyar oldalon a pártpolitika kitiltásának egyébként helyes gondolata korlátozta a közéletről szóló eszmecsere lehetőségét, ezáltal a diákok hatékony iskolai politikai nevelése lényegében megszűnt, amit Csákó Mihály iskola- és társadalomkutatásai is alátámasztanak.⁵³ Jakab Györgyöt idézve, „*sikerült a fürdővízzel a gyereket is kiönteni*”.⁵⁴ Pedig a politika fogalmát tágabban értelmezve mint közélet, illetve az abban való részvétel fontos eleme a demokrácia működésének, amit a fiataloknak a szocializáció révén szükséges lenne elsajátítani. Ebbe beletartozik a különböző nézetek megalkotásának és megvitatásának képessége, az érvelési technikák elsajátítása, az érdekérvényesítés különböző formáinak megismerése, gyakorlása, vagyis a demokrácia megélése, amihez jó példát nyújthat az osztrák tanterv.

Rédli Mátyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

IRODALOM

- ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney (1963): *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press, Princeton.
<https://doi.org/10.1515/9781400874569>
- BARBER, Benjamin (1984): *Strong democracy: Participatory politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- CSÁKÓ Mihály (2018): Politikai szocializáció serdülőkorban. *Metszetek*. 7. évf. 3. sz. 27-42.
<https://doi.org/10.18392/metsz/2018/3/1>
- CSAPÓ Benő (2000): Az oktatás és a nevelés egysége a demokratikus gondolkodás fejlesztésében. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 2. sz. 24–34.
<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00035/2000-02-ko-Csapo-Oktatas.html> (Letöltés: 2024. ápr. 19.)
- EURYDICE (2017): *Citizenship Education at School in Europe – 2017*. Eurydice Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/citizenship-education-school-europe-2017> (Letöltés: 2024. szept. 1.)
- HOSKINS, Bryony – VILLALBA, Ernesto – VAN NIJLEN, Daniel – BARBER, Carolyn (2008): *Measuring Civic Competence in Europe. A composite Indicator based on IEA Civic Education Study 1999 for 14 years old in School*. European Communities:
https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC42904/bryonycci_jrc42904_final.pdf (Letöltés: 2024. jan. 8.)
- HALÁSZ Gábor (2005): Demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a 21. században. *Új Pedagógiai Szemle*. 55. évf. 7-8. sz. 65-70.
<https://mek.oszk.hu/12300/12314/12314.pdf> (Letöltés: 2024. ápr. 19.)
- JAKAB György (2018): A társadalomismeret tantárgy integrációs törekvései – A történelem és a társadalomismeret versengő együttműködése. *Új Pedagógiai Szemle*. 68. évf. 9-10. sz. 97-105.
- JAKAB György (2022): *Demokrácia demokraták nélkül? Oktatási reform és állampolgári nevelés*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- JAKAB György (2007): Társadalmi kihívások és az iskolarendszer. *Új Pedagógiai Szemle*, 57. évf. 3-4. sz. 59-71.
- KINYÓ László – MOLNÁR Edit Katalin (2012): Történelem és társadalomismeret, állampolgári kompetenciák. In. CSAPÓ Benő (2012): *Mérlegen a magyar iskola*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 289-327.
- KERR, David – LINES, Anne – BLENKINSOP, Sarah – SCHAGEN, Ian (2002): *England's results from the IEA International Citizenship Education Study: What citizenship and education mean to 14 year olds*. National Foundation for Educational Research, Norwich.
- KOZMA Tamás (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- LAMB-FAFFELBERGER, Margarete (2003): Beyond "The Sound of Music": The Quest for Cultural Identity in Modern Austria. *The German Quarterly*, 76. vol. 3. issue, 289-299.
<https://doi.org/10.2307/3252083>

Rédli Mátyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

- MUHAMMAD, Shaima (2019): Teaching the good citizen? Democratic Citizenship education in Austria and Portugal: Teacher's conceptualisations and experiences. Universität Innsbruck – Universidade de Lisboa, 68.
<https://diglib.uibk.ac.at/download/pdf/4659115.pdf> (Letöltés: 2023. dec. 12.)
- Osztrák tanterv (2016) Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés tantárgy: *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*. 2016. máj.
https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2016_II_113/BGBLA_2016_II_113.pdf; (Letöltés: 2023. jún. 16.)
- SCHRATZ, Michael (2018): M. Schratz presenting the Austrian Education System.
<https://www.youtube.com/watch?v=EoUakYJxbJo> (Letöltés: 2024. jan. 8.)
- STEININGER, Sigrid (2022): Citizenship Education in Austria. Bundeszentrale für politische Bildung.
<https://www.bpb.de/die-bpb/partner/nece/328512/citizenship-education-in-austria/> (Letöltés: 2023. dec. 12.)
- WEINBERG, James – FLINDERS, Matthew (2018): Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education. *BERJ*. 44. vol. 4. issue 573–592.
<https://doi.org/10.1002/berj.3446>
- WESTHEIMER, Joel – KAHNE, Joseph (2004) What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. *American Educational Research Journal Summer* 41. vol. 2. issue, 237–269.
<https://doi.org/10.3102/00028312041002237>
- ZYNGIER, David (2016): What future teachers believe about democracy and why it is important. *Teachers and Teaching Theory and Practice*. 22. vol. 782-804.
<https://doi.org/10.1080/13540602.2016.1185817>

JEGYZETEK

¹ EURYDICE (2017): *Citizenship Education at School in Europe – 2017*. Eurydice Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/citizenship-education-school-europe-2017> (Letöltés: 2024. szept. 1.)

² EURYDICE (2017) 24.

³ Mindkét rendszerben hagyományosan nagy szerepe van a klasszikus középiskolának, a gimnáziumoknak, amelynek általános feladata volt a közhivatalnok-képzés, amely egy központi vizsgával zárult. Az 1849-ben bevezetett Organisations-Entwurf hatása is mind a mai napig jelentősen érezhető főként, ha az érettségire vagy a nyolcosztályos gimnáziumra gondolunk. Összefoglalóan ezeket a rendszereket kontinentálisnak szokták nevezni. Vö. KOZMA Tamás (2006): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai*. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 223-244.

⁴ WESTHEIMER– KAHNE (2004) 237–269. What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy. *American Educational Research Journal Summer* 41. vol. 2. issue:

<https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

⁵ 2012 után ismét elvált a történelemtől, külön tárgyként szerepel az állampolgári ismeretek a 2020-as tantervekben, amely gazdasági és társadalmi kérdésekkel is foglalkozik. Az etika pedig a hit és erkölcstannal együtt külön műveltségterületbe került.

⁶ JAKAB György (2018): A társadalomismeret tantárgy integrációs törekvései – A történelem és a társadalomismeret versengő együttműködése. *Új Pedagógiai Szemle*, 68. évf. 9-10. sz. 97-105.

⁷ CSÁKÓ Mihály (2018): Politikai szocializáció serdülőkorban. *Metszetek*. 7. évf. 3. sz. 27-42.
<https://doi.org/10.18392/metsz/2018/3/1>;

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

-
- KINYÓ László – MOLNÁR Edit Katalin (2012): Történelem és társadalomismeret, állampolgári kompetenciák. In: CSAPÓ Benő (2012): *Mérlegen a magyar iskola*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 289-327.; EURYDICE (2017)
- ⁸ ALMOND, Gabriel A. – VERBA, Sidney (1963): *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton University Press, Princeton.
<https://doi.org/10.1515/9781400874569>
- ⁹ KERR, David – LINES, Anne – BLENKINSOP, Sarah – SCHAGEN, Ian (2002): *England's results from the IEA International Citizenship Education Study: What citizenship and education mean to 14 year olds*. National Foundation for Educational Research, Norwich; HALÁSZ Gábor (2005): Demokráciára és aktív állampolgárságra nevelés a 21. században. *Új Pedagógiai Szemle*, 55. évf. 7-8. sz. 65-70.
- ¹⁰ Ahogy Francis Fukuyama munkájából is érezhető sokan a szabad világ, a liberális demokrácia győzelmeként értékelték az eseményeket. Vö. FUKUYAMA, Francis (1994): *A történelem vége és az utolsó ember*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- ¹¹ A Tanács ajánlása (2018. május 22.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (EGT-vonatkozású szöveg):
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=SV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=SV) (Letöltés: 2024. szept. 1.)
- ¹² KINYÓ – MOLNÁR (2012) 289-327.
- ¹³ HOSKINS, Bryony – VILLALBA, Ernesto – VAN NIJLEN, Daniel – BARBER, Carolyn (2008): *Measuring Civic Competence in Europe. A composite Indicator based on IEA Civic Education Study 1999 for 14 years old in School*. European Communities
https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC42904/bryonycci_jrc42904_final.pdf (Letöltés: 2024. jan. 8.)
- ¹⁴ WESTHEIMER – KAHNE (2004) 239-245.;
WEINBERG, James – FLINDERS, Matthew (2018): Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education. *BERJ*, 44. vol. 4. issue 573–592.
<https://doi.org/10.1002/berj.3446>;
ZYNGIER, David (2016): What future teachers believe about democracy and why it is important. *Teachers and Teaching Theory and Practice*, 22. vol. 782-804.
<https://doi.org/10.1080/13540602.2016.1185817>
- ¹⁵ WESTHEIMER – KAHNE (2004) 243.
- ¹⁶ WESTHEIMER – KAHNE (2004) 244.
- ¹⁷ ZYNGIER (2016) 785.
- ¹⁸ BARBER, Benjamin (1984): *Strong democracy: Participatory politics for a New Age*. Berkeley: University of California Press.
- ¹⁹ ZYNGIER (2016) 786.
- ²⁰ Az Európai Parlament is Tanács állásfoglalása (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (206/962/EK):
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A32006H0962&from=HU>
(Letöltés: 2024. szept. 1.)
- A Tanács ajánlása (2018. május 22.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (EGT-vonatkozású szöveg):
[https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=SV](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=SV) (Letöltés: 2024. szept. 1.)
- ²¹ JAKAB György (2022): *Demokrácia demokraták nélkül? Oktatási reform és állampolgári nevelés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 189.
- ²² WEINBERG – FLINDERS (2018) 575.
- ²³ SCHRATZ, Michael (2018): M. Schratz presenting the Austrian Education System.
<https://www.youtube.com/watch?v=EoUakYJxbJo> (Letöltés: 2024. jan. 8.)
- ²⁴ 2023 – Eurydice publications. Comparative Report, 2024. jan. 15.
<https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/2023-eurydice-publications> (Letöltés: 2024. szept. 2.)
- ²⁵ SCHRATZ (2018)
- ²⁶ Ez Mária Terézia oktatásügyi reformjában a Ratio Educationis 1777-es kiadásában nyilvánult meg.
- ²⁷ CSAPÓ Benő (2000): Az oktatás és a nevelés egysége a demokratikus gondolkodás fejlesztésében. *Új Pedagógiai Szemle*, 50. évf. 2. sz. 24–34.
<https://epa.oszk.hu/00000/00035/00035/2000-02-ko-Csapo-Oktatas.html> (Letöltés: 2024. ápr. 19.)
- ²⁸ JAKAB (2022) 172-174.
- ²⁹ STEININGER, Sigrid (2022): Citizenship Education in Austria. Bundeszentrale für politische Bildung.
<https://www.bpb.de/die-bpb/partner/nece/328512/citizenship-education-in-austria/> (Letöltés: 2023. dec. 12.)
- ³⁰ STEININGER (2022)
- ³¹ LAMB-FAFFELBERGER, Margarete (2003): Beyond "The Sound of Music": The Quest for Cultural Identity in Modern Austria. *The German Quarterly*, 76. vol. 3. issue, 289-299.
<https://doi.org/10.2307/3252083>
- ³² MUHAMMAD, Shaima (2019): Teaching the good citizen? Democratic Citizenship education in Austria and Portugal: Teacher's conceptualisations and experiences. Universität Innsbruck – Universidade de Lisboa, 68.

Rédli Máttyás: Politika az iskolában?

Aktív állampolgárság és demokráciára nevelés az osztrák Történelem és társadalomismeret/politikai nevelés című tantárgy tantervében

---

<https://diglib.uibk.ac.at/download/pdf/4659115.pdf> (Letöltés: 2023. dec. 12.)

³³ STEININGER (2022)

³⁴ STEININGER (2022)

³⁵ STEININGER (2022)

³⁶ EURYDICE (2017) 70.

³⁷ EURYDICE (2017) 69.

³⁸ EURYDICE (2017) 71.

³⁹ EURYDICE (2017) 69-70.

⁴⁰ Mivel az elemzett tantárgy tanterve egy minisztériumi rendeletben jelent meg, az egyszerűség kedvéért a továbbiakban „Osztrák tanterv”-ként hivatkozok rá. A teljes szöveg egyébként az alábbi linken elérhető német nyelven: Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich.

https://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/BgblAuth/BGBLA_2016_II_113/BGBLA_2016_II_113.pdf (Letöltés: 2023. máj. 30.)

⁴¹ EURYDICE (2017) 69.

⁴² Osztrák tanterv (2016) 7.

⁴³ JAKAB (2022) 185.

⁴⁴ Osztrák tanterv (2016) 10.

⁴⁵ Osztrák tanterv (2016) 13.

⁴⁶ Osztrák tanterv (2016) 13.

⁴⁷ Osztrák tanterv (2016) 7.

⁴⁸ Osztrák tanterv (2016) 13.

⁴⁹ Osztrák tanterv (2016) 13.

⁵⁰ JAKAB (2018) 97-100.

⁵¹ MUHAMMAD (2019) 72.

⁵² JAKAB (2022) 160.

⁵³ CSÁKÓ (2018)

⁵⁴ JAKAB (2022) 160.